

Шарабан Оксана Іванівна, головний судовий експерт сектору дактилоскопічних досліджень відділу криміналістичних видів досліджень Харківського науково-дослідного експертно-криміналістичного центру Міністерства внутрішніх справ України

Ліхоманова Марина Вячеславівна, старший судовий експерт сектору дактилоскопічних досліджень відділу криміналістичних видів досліджень Харківського науково-дослідного експертно-криміналістичного центру Міністерства внутрішніх справ України

ІСТОРИЧНІ АСПЕКТИ СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТКУ ДАКТИЛОСКОПІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

HISTORICAL ASPECTS OF THE ESTABLISHMENT AND DEVELOPMENT OF FINGERPRINT RESEARCH

Анотація. У статті розглянуто історичне становлення та розвиток дактилоскопії в Україні. Також проаналізовано основні етапи становлення дактилоскопії як галузі криміналістичної трасології. В історичному аспекті вивчено розвиток криміналістичних рекомендацій та техніко-криміналістичних засобів виявлення слідів рук на місці злочину, їх фіксації та дослідження.

Ключові слова: дактилоскопія, становлення і розвиток, сліди пальців рук, дактилоскопічний облік.

Abstract. The article examines the historical formation and development of dactyloscopy in Ukraine. The main stages of the development of dactyloscopy as a branch of forensic traceology are also considered. In the historical aspect, the development of forensic recommendations and technical forensic means of detecting handprints at the crime scene, their detection, fixation and research is analyzed.

Key words: dactyloscopy, formation and development, fingerprints, dactyloscopic accounting.

Постановка проблеми. Від судових експертних установ, від того наскільки активно вони використовують сучасні досягнення науково-технічного прогресу і спеціальних знань у вирішенні завдань судочинства, залежить забезпечення правопорядку та успіхи в усуненні антисуспільних явищ у країні. Саме судова експертиза підвищує доказову силу матеріалів кримінального провадження, забезпечує встановлення об'єктивної істини і відіграє важливу роль у розробці і практичному впровадженні наукових методів і методик дослідження матеріалів під час розслідування злочинів і судового розгляду проваджень.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Етапами становлення та розвитку дактилоскопічних досліджень займалися О. В. Шведова [1], С. І. Кобзар [2],

О. П. Дубовий, В. Я. Лукашенко, Я. В. Рибалко [3] та ін. Проте не всі питання були повністю розкриті.

Метою статті є визначення основних етапів становлення та розвитку дактилоскопічних досліджень, у тому числі автоматизованих дактилоскопічних обліків і створення дактилоскопічних ідентифікаційних систем як складників розвитку дактилоскопії.

Виклад основного матеріалу. Історичне дослідження галузі науки і техніки має особливе значення, бо дає цілу систему життєво важливих прецедентів і є емпіричною основою як для створення загальної теорії науки, так і для узагальнення певних практичних рекомендацій.

Шкірні візерунки на пальцях і долонях рук належать до перших об'єктів, про які навіть первісні люди мали певні відомості. Серед малюнків печерної людини є й такі, що зображують відбитки руки людини Так, у 1832 р. під час розкопок курганів на Гавр-Інісе, маленькому острові в Морбіганській затоці (Франція), було виявлено підземний коридор завдовжки 13 м з двома рядами кам'яних стовпів, на 23 з них були знайдені малюнки у вигляді повної колекції папілярних ліній рук людини. Велике значення слідам рук приділялося у східних народів [4, с. 65]. Так, є відомості про те, що метод ідентифікації особи за папілярними лініями використовувався в Китаї ще з 300 р. до н. е., у Японії – з 702 р. н. е., у США – з 1902 р. [5, с. 3].

Цікавою є знахідка археологів на півночі Китаю – фрагменти глиняного посуду давністю близько 6000 років містили на своїй поверхні відбитки папілярних візерунків пальців рук. Однак невідомим залишається той факт, чи такі сліди з'явилися випадково, чи із певною метою, наприклад, створити декоративні візерунки та символи [6, с. 277]. Також в Японії та Китаї згідно із сімейним правом, аби розірвати шлюб, чоловік повинен був видати жінці документ, який мав бути написаний рукою чоловіка, а у випадку його неписьменності на ньому проставлявся відбиток його пальця. У XII–XIII ст. китайці використовували відбитки пальців не лише під час розірвання шлюбу, а й у розслідуванні злочинів [4, с. 66]. Відбитки пальців, залишені будівельниками, були виявлені на стародавніх матеріалах часів неоліту. Оскільки в наш час можуть бути утворені відбитки на цементі, ранні робітники залишали свої відбитки на глині, яку використовували для виготовлення будівельних блоків [7, с. 8–9]. На стінах деяких печер у Франції, Мексиці знайдені малюнки кисті руки з намальованими на них папілярними візерунками [3, с. 5].

Е. Локар визначив три періоди дослідження слідів пальців рук: доісторичній, коли людина вперше звернула увагу на особливу будову шкіри на долонях рук від інших частин тіла; емпіричний, коли будова візерунка стала використовуватись як підпис конкретної особи; науковий, коли Марчелло Мальпігі відкрив анатомічну будову шкіри на пальцях рук, а Пуркін'є описав будову папілярних

ліній і шкіри людини взагалі (1823 р.). З цього моменту папілярні візерунки перебувають у центрі уваги батьків дактилоскопії Р. Генрі, Ф. Гальтона і багатьох інших, котрі заклали фундамент сучасної класифікації папілярних візерунків, які використовуються для будови дактилоскопічних картотек, розшуку і ототожнення злочинців за слідами пальців рук [8, с. 145].

Ассірійці та вавілоняни приблизно з 2200 р. до н. е. залишали на документах відбитки пальців. Про це свідчать фрагменти 22 тис. глиняних таблиць, виявлених у руїнах старої Ніневії. На багатьох документах поряд з іменем автора знаходиться глиняний відтиск нігтьової фаланги великого пальця руки [3, с. 4]. У Європі було знайдено древнє зображення людської руки, видряпане на камені. Причому лінії на долонях та кінчиках пальців були виконані хоч і примітивно, але дуже скрупульозно. У Південному Китаї, Сіамі, Камбоджі, Бірмі й Тибеті були знайдені прадавні «складані книги», перев'язані ликом та проштамповані глиняними відтисками. На цих штампах немає жодних зображень, за винятком звичайного малюнку ліній пальців, що належали особі, яка залишила відтиск. У Китаї після того, як у 105 році винайшли папір, ввійшло у стандартну практику розміщувати відбитки пальців рук, щоб засвідчити справжність укладених угод [6, с. 282].

Якщо говорити про науковий період розвитку дактилоскопії, то вважається, що вперше папілярні візерунки науково описав італійський анатом і гістолог, професор Болонського університету Марчелло Мальпігі у своїй праці «Про зовнішні органи чуття», 1665 р. [9]. Він згадував про лінії на нігтьових фалангах, у яких під час розгляду в мікроскоп видно потові отвори, і висловив думку, що їх малюнок неповторний, однак може бути подібний у декількох осіб.

У 1856 р. німецький антрополог Герман Велкер розпочав дослідження незмінності папілярних візерунків з часом. Однак першим, хто довів незмінність папілярних візерунків, був англієць Вільям Гершель. У 1858 р. він, провівши в Індії досліди змін шкірних візерунків, із часом дійшов висновку, що папілярні візерунки можна використовувати для ідентифікації. В. Гершель почав застосовувати дактилоскопію як метод реєстрації ув'язнених в одній із бенгальських в'язниць [2, с. 10].

Ф. Гальтон увійшов до історії криміналістики як основоположник ідентифікації людини за відбитками пальців (1897 р.). Він наказав відбирати відбитки пальців у всіх відвідувачів свого музею і згодом накопичив досить велику картотеку відбитків пальців. Використовуючи теорію ймовірності (розділ вищої математики), встановив, що ймовірність збігу відбитка якогось окремого пальця однієї людини з відбитком пальця іншої людини виражається ставленням 1:4, а відбитки десяти пальців однієї людини виражаються щодо 1:640 000 000. Одним важливим внеском Ф. Гальтона в дактилоскопію є те, що він увів безліч папілярних ліній у єдину систему, а згодом йому вдалося їх каталогізувати.

Ф. Гальтон з'ясував, що всього є чотири основні групи візерунків: з трикутником, без трикутника, ліворуч і праворуч із трикутником, і ця класифікація була покладена в основу його картотеки. Але в його картотеці були свої недоліки: якби чотири певні основні візерунки папілярних ліній траплялися рівномірно, то можна було розподілити їх за картками в рівних кількостях, але, на жаль, про подібну рівномірність не могло йтися, тому що дуги траплялися рідше, ніж інші візерунки, спостерігалася тенденція до повторення на певних пальцях одного й того самого основного малюнка. У результаті в окремих ящиках накопичувалася велика кількість карток, а в інших практично не було, і тому про швидке знаходження однієї потрібної не могло навіть йтися.

Тріумфальна хода дактилоскопії по всьому світі почалася наприкінці ХІХ ст. Найдовше чинила опір дактилоскопії Франція з причини небажання замінювати нею бетрильонаж. Однак у серпні 1911 р. з Лувру викрали знаменитий шедевр Леонардо да Вінчі «Мона Ліза». Коли за допомогою бетрильонажу не вдалось розкрити цей злочин, це дуже вплинуло на громадську думку. Тому коли навесні 1914 р. у Монако зібрався Міжнародний поліцейський конгрес, який мав вирішити, якому методу ідентифікації злочинців слід віддати перевагу, не випадково виявилася перемога дактилоскопії.

Наприкінці ХІХ ст. дактилоскопія як метод кримінальної реєстрації злочинців набуває все більшого значення. У 1896 р. вводиться в Аргентині, а у 1897 р. з ініціативи генерального інспектора поліції Едварда Генрі запроваджується на всій території Британської Індії. Цього ж року такий метод реєстрації запроваджується в Угорщині, Австрії, Німеччині, Бразилії, Чилі, Перу, Болівії, Парагваї, Уругваї. На початку ХХ ст. дактилоскопія привертає увагу поліцейських США. Так, зусиллями багатьох учених і практиків метод дактилоскопічної реєстрації виправдано отримав визнання та значне поширення у світі.

Одним із піонерів застосування науково-технічних засобів у боротьбі зі злочинністю в Російській імперії, родоначальником експертно-криміналістичної служби України є Г. М. Рудий, який у 1902 р. заснував антропометричний кабінет при розшукній частині Київської міської поліції. З січня 1904 р. при антропометричному кабінеті вперше в Російській імперії почало діяти дактилоскопічне бюро, яке забезпечувало реєстрацію злочинців та проведення дактилоскопічних досліджень [10, с. 246]. Заслуговує на увагу також новація В. М. Чиснікова щодо встановлення першоджерела правового регулювання дактилоскопії в Російській імперії – «Інструкції чинам Київської сискної поліції», складеної Г. М. Рудим і виданої у 1905 р.

Вперше дактилоскопію було застосовано у судовому процесі в 1903 р. у справі про подвійне вбивство, в якому звинувачувалися брати Стреттони, які вбили власника крамниці в Дентфорді. Основним доказом у кримінальній справі був закривавлений відбиток пальця, виявлений на місці події. У ході

розслідування було виявлено схожість їхніх відбитків пальців за одинадцятьма пунктами, чого виявилось цілком досить для винесення смертного вироку братам Стреттонам через повішення. Суддя був категорично не згоден з цим рішенням, хоч і змушений був погодитись із присяжними засідателями. Ця справа увійшла в історію криміналістики, тому що стала першим етапом на шляху до повного визнання дактилоскопії у судовому провадженні.

1909 р. у Варшаві було проведено дактилоскопічну експертизу у справі про вбивство Вашкевич, у грудні цього ж року – для розслідування справи про вбивство Лапинського. В обох випадках злочинці були встановлені за відбитками пальців. У червні 1910 р. у Варшавському окружному суді дактилоскопічна експертиза була використана як судовий доказ у кримінальній справі зломщика Сікорського. Експертизу провів та виступив у суді завідуючий Реєстраційним бюро варшавської поліції М. Г. Жабчинський. У вересні 1911 р. в Одесі дактилоскопічну експертизу провели у справі відомого квартирного крадія Бабицького. Йдеться про те, що відомий свого часу грабіжник Бабицький був засуджений лише за одним доказом – відбитком пальця на полірованій дерев'яній шкатулці, яка знаходилась у пограбованому помешканні (експерт В. І. Лебедєв) [11, с. 247]. Ще раніше в Харкові аналогічну експертизу провів професор М. С. Бокаріус, котрий взяв участь у розслідуванні кримінальної справи як експерт, і встановив особу злочинця за слідом папілярного візерунку на анонімному листі [12, с. 13]. М. С. Бокаріус у 1911 р. вказував на необхідність врахування умов формування слідів папілярних візерунків і виділив три основні фактори, що визначають особливості відображення ознак папілярних візерунків у слідах: кількість сліду, сила натиску та величина площини слідосприймаючого об'єкта, що бере участь у слідоутворенні [13, с. 344–345].

Дактилоскопія стала першим криміналістичним методом, що дозволив не лише побудувати систему реєстрації злочинців, яку використовують і донині, а й відкрив нову сторінку у науково-технічному оснащенні підрозділів, які розслідують злочини та встановлюють особу правопорушника.

Таким чином, дактилоскопічне дослідження нині є одним з основних способів встановлення особистості злочинця (злочинців), що допомагає в розслідуванні і розкритті злочинів, адже завдяки накопиченим базам із відбитками пальців рук спрощується і стає в рази ефективнішою робота правоохоронних органів. Натепер у методику дактилоскопічної експертизи все більше впроваджуються сучасні комп'ютерні технології, які передбачають нові засоби та методи роботи зі слідами рук, що в майбутньому виведе дактилоскопію на більш високий рівень.

На сьогодні найбільш інформативним та результативним із криміналістичних обліків є дактилоскопічний. Зараз у структурних підрозділах системи МВС – Державному науково-дослідному експертно-криміналістичному центрі МВС України, в регіональних експертних центрах дактилоскопічний

облік ведеться за допомогою ідентифікаційної системи, яка включає установчі дані та дактилоскопічну інформацію про криміногенних осіб. За допомогою такої системи:

- забезпечується зберігання та облік, видача оперативно-довідкової інформації на певну категорію осіб (наприклад, що вчинили кримінальний злочин у межах території України тощо);
- здійснюється ідентифікація осіб, що приховують від правоохоронних структур свої біографічно-установчі дані;
- здійснюється пошуковий процес злочинців за слідами, які були виявлені на місці події.

Натепер в Україні як на центральному, так і на обласному рівнях функціонують декілька дактилоскопічних баз. У експертних установах використовується АДІС «ДАКТО-2000» та АДІС «Сонда».

АДІС «ДАКТО-2000» складається з:

- а) дактилокартотек, які включають дактилокарти невпізнаних трупів та дактилокарти осіб, які були піддані дактилоскопіюванню;
- б) слідотек, які включають реєстраційні карти слідів рук невстановлених осіб.

АДІС «Сонда» складається з:

- відбитків рук (нігтьових фаланг і долонь) осіб, які перевіряються, за автоматизованою дактилокартотекою – режим Карта-Карта;
- відбитків рук (нігтьових фаланг і долонь) осіб, які перевіряються, за автоматизованою слідотекою – режим Карта-Слід;
- слідів рук (нігтьових фаланг і долонь), вилучених із місць учинення кримінальних правопорушень за автоматизованою дактилокартотекою – режим Слід-Карта;
- слідів рук (нігтьових фаланг і долонь), вилучених із місць учинення кримінальних правопорушень за автоматизованою слідотекою – режим Слід-Слід.

Використання автоматизованих дактилоскопічних ідентифікаційних систем допомагає впорядкувати та значно пришвидшити діяльність з пошуку та ідентифікації правопорушників.

Висновки. Загалом, розвиток дактилоскопічних знань із середини ХХ ст. можна охарактеризувати як центральний етап становлення дактилоскопії як науки, галузі криміналістичної техніки, методу кримінальної ідентифікації та реєстрації. Здобутки вітчизняних та зарубіжних науковців цього періоду мають велике теоретичне й практичне значення для діяльності експертних підрозділів, науково-методичного забезпечення їхньої роботи. Нами ж було розглянуто розвиток дактилоскопічних знань від первісних уявлень, перших згадок та знахідок до осмислених спроб систематизації накопиченої впродовж багатьох століть інформації. У майбутньому перспективним видається аналіз і структуризація сучасних уявлень та наукових пошуків щодо можливостей дактилоскопії,

її використання в процесі розслідування злочинів, а також у найрізноманітніших сферах суспільного життя.

Перелік використаних джерел:

1. Шведова О. В. Дактилоскопичні дослідження : навчальний посібник. Київ : КНТ, 2010. 145 с.
2. Кобзар С. І. Криміналістичне дослідження слідів рук людини : монографія. Луганськ : РВВ ЛДУВС, 2006. 208 с.
3. Криміналістичне дослідження слідів рук : практичний посібник / О. П. Дубовий, В. Я. Лукашенко, Я. В. Рибалко та ін. ; ред. Я. Ю. Кондратьєва. Атіка, 2000. 296 с.
4. Шепітько В. Ю. Криміналістика : курс лекцій. Вид. четверте. Харків : ТОВ «Одісей», 2011. 368 с.
5. Scientific Working Group on Friction Ridge Analysis, Study and Technology (SWGFAST). September 2009. P. 3–18.
6. Xiang-Xin Z., Chun-Ge L. The historical Application of Hand Prints in Chinese Litigation. *Forensic Identification*. 1988. № 38 (6). P. 277–284.
7. Berry J., Stoney D. A. History and Development of Fingerprinting. *Advances in Fingerprint Technology*, 2nd ed. FL.: CRC Press : Boca Raton, 2001. P. 1–40.
8. Криміналістика : підручник / П. Д. Біленчук, О. П. Дубовий, П. Ю. Тимошенко, М. В. Салтевський. Київ : АТІКА, 1998. 416 с.
9. Дактилоскопія : вебсайт. URL: <https://wikipedia.org/wiki/Дактилоскопія/> (дата звернення: 12.01.2023).
10. Іщенко А. В. Історико-хронологічні аспекти розвитку дактилоскопії. *Науковий вісник НАВСУ*. Київ, 2001. С. 244–250.
11. Чисніков В. М., Рудий Г. М.. Піонер української криміналістики. *Криміналістичний вісник : науково-практичний збірник*. Київ, 2004. № 2 (2). С. 132–142.
12. Грановський Г. Л. Питання дактилоскопії у працях заслуженого професора Н. С. Бокаріуса. *Збірник рефератів доповідей розширеної наукової конференції*. Харків, 1956. С. 13–14.

References:

1. Shvedova, O. V. (2010). *Daktyloskopichni doslidzhennia: navchalnyi posibnyk* [Dactyloscopic studies: a study guide]. Kyiv: KNT. 145 p. [in Ukrainian].
2. Kobzar, S. I. (2006). *Kryminalistychnе doslidzhennia slidiv ruk liudyny: monohrafiia* [Forensic research of human handprints: monograph]. Luhansk: RVV LDUVS. 208 p. [in Ukrainian].
3. Dubovyi, O. P., Lukashenko, V. Ya., Rybalko, Ya. V. and other (2000). *Kryminalistychnе doslidzhennia slidiv ruk: praktychnyi posibnyk* [Forensic Handprint Investigation: A Practical Guide]. Atika. 296 p. [in Ukrainian].
4. Shepitko, V. Yu. (2011). *Kryminalistyka: Kurs lektzii. Vydavnytstvo chetverte* [Forensics: A course of lectures. The fourth publishing house]. Kharkiv: TOV "Odyssey". 368 p. [in Ukrainian].
5. Scientific Working Group on Friction Ridge Analysis, Study and Technology (SWGFAST). September 2009. P. 3–18.
6. Xiang-Xin, Z., Chun-Ge, L. (1988). The historical Application of Hand Prints in Chinese Litigation. *Forensic Identification*. No. 38(6). P. 277–284.
7. Berry, J., Stoney, D. A. (2001). *History and Development of Fingerprinting. Advances in Fingerprint Technology*, 2nd ed. FL: CRC Press: Boca Raton. P. 1–40.
8. Bilenchuk, P. D., Dubovyi, O. P., Tymoshenko, P. Yu., Saltevskiy, M. V. (1998). *Kryminalistyka: pidruchnyk* [Forensics: a textbook]. Kyiv: АТІКА. 416 p. [in Ukrainian].

9. Wikipedia (2023). Daktyloskopiia [Dactyloscopy]. Retrieved from: <https://wikipedia.org/wiki/Дактилоскопія/> [in Ukrainian].
10. Ishchenko, A. V. (2001). Istoryko-khronolohichni aspekty rozvytku daktyloskopii [Historical and chronological aspects of the development of dactyloscopy]. *Kyiv. Naukovyi visnyk NAVSU*. P. 244–250 [in Ukrainian].
11. Chysnikov, V. M., Rudyi, H. M. (2004). Pioner ukrainskoi kryminalistyky. *Kryminalistychnyi visnyk: Naukovo-praktychnyi zbirnyk* [Pioneer of Ukrainian criminology. Forensic Bulletin: Scientific and practical collection]. Kyiv. No. 2(2). P. 132–142 [in Ukrainian].
12. Hranovskyi, H. L. (1956). Pytannia daktyloskopii u pratsiakh zasluzhenoho profesora N. S. Bokariusa. Zbirnyk referativ dopovidei rozshyrenoi naukovoï konferentsii [The question of dactyloscopy in the writings of the honored professor N. S. Bokarius. A collection of abstracts of the reports of the extended scientific conference]. Kharkiv. P. 13–14 [in Ukrainian].

